

Millainen pelastus, sellainen lähetys 1900-luvun lähetysasiakirjojen pelastusnäkemys

Juhani Lindgren

Johdanto

Kuluneen vuosisadan lähetystyo on ollut kaikkea muuta kuin "jälkikristillistä". Kenneth Scott Latouretten tunnettua nimitystä 1800-luvusta, "lähetysten suuri vuosisata", voidaan perustellusti soveltaa myös 1900-lukuun, vaikka sitä ovat leimanneet monet kristinuskon kannalta varsin kielteisetkin ilmiöt.

Lähetystyo on kuitenkin vielä monin tavoin kesken. Viimeisimpien tilastojen mukaan evankeliumia kuulemattomia ihmisiä on n. 1,5 miljardia. Kun asiaa tarkastellaan etnolinguististen ryhmien näkökulmasta, tilanne näyttää paremmalta: täysin ilman kristillistä todistusta olevia kulttuuri- ja kieliryhmiä on enää n. 350–400.

Lähetystyötä ajatellen eivät riitä tilastot eivätkä muut määrälliset mittaukset. Työn laatuisuus on aina keskeinen kysymys. Se, mitä Kristuksesta ja evankeliumista uskotaan määrää pitkälle sen, mitä lähetyksestä, sen perusteista, tavoitteista ja käytännöistä ja suuntaamisesta ajatellaan.

Kun lähetystyötä tarkastellaan käytännön toteutuksen kannalta, nämä kytkennät eivät kuitenkaan ole täysin kiinteitä. Joskus kirkkaasti sisäistetty lähetys-sanoma Kristuksesta ei synnytkään hyvää käytännön lähetystyötä. Joskus taas kristillisen uskon raja-alueille sijoittuva sanoma voi saada julistajansa toimimaan lähetyksellisesti oikean tuntuisesti.

Toteamus "millainen pelastus, sellainen lähetys" on kuitenkin perusteiltaan oikea sekä teorian että pitkälle myös käytännön tasossa. Seuraavassa artikkelissa tarkastelen muutamaa 1900-luvun lähetystekstiä niissä esitettyjen pelastus- ja lähetysnäkemysten kannalta. Pelastus- ja lähetysnäkemys eivät oikeastaan olekaan kaksi erillistä "näkemystä", vaan saman asian kaksi eri puolta, ulottuvuutta ja tarkastelunäkökulmaa.

Kristuksen ainutlaatuisuus ja ehdottomuus pelastumisessa on merkitsevä kriteeri eri näkemyksiä arvioitaessa. Kristuksen ainutlaatuisuutta ei kuitenkaan voida koskaan tarkastella erossa siitä sanomasta, joka kertoo miten ihminen pelastuu ja pääsee Luojaansa ja Jumalansa yhteyteen.

Kristologia ja soteriologia, oppi pelastuksesta, kuuluvat aina yhteen. Vatikaanin taipumus erottaa nämä kaksi ei ole teologisesti mahdollinen. Jos Kristuksesta sanotaan, että pelastus on vain hänessä, on välttämätöntä sanoa myös, että pelastuminen on yksin evankeliumin, sanan ja sakramenttien kautta, yksin uskosta. Jos evankeliumia kuulemattomalle ihmiselle jätetään ovi auki pelastukseen sillä perusteella, että hän seuraa oman tunteensa ääntä ja jää evankeliumin ulkopuolelle ilman omaa syytään (Vatikaanin toinen konsiili, *Nosta aetate* -asiakirja), ei ole varsinaisia perusteita puhua myöskään Kristuksen ainutlaatuisuudesta. Tämä asia on jälleen entistä ajankohtaisempi Vatikaanin julkistettua *Dominus Iesus* -asiakirjan syyskuussa 2000.

Asiakirjojen valikointi valtavasta joukosta ei ole helppoa. Ehkä seuraavassa artikkelissa kommentoivat tekstit edustavat kuitenkin riittävän monipuolisesti erilaisia lähetys- ja pelastusnäkemyksiä ja avaavat pienen ikkunan otsikon tarkoittamaan asiaan.

Maailman evankelioiminen tämän sukupolven aikana

Vuosisadan vaihde sata vuotta sitten oli lännen protestanttisissa kirkoissa suuren lähetysoptimismin aikaa. 1800-luvun loppupuolella perustetut Nuorten miesten kristillinen yhdistys (NMKY) ja vastaava naisten järjestö (NNKY) sekä Akateemisten vapaaehtoisten lähetysliitto (AVL eli *Student Volunteer Movement*, SVM) olivat evankelioivia lähetysliikkeitä. Ylioppilaiden

kristillinen maailmanliitto (*World Student Christian Federation* eli WSCF) perustettiin Ruotsissa varsin herätyshenkisenä juuri vuosisadan vaihteen kynnyksellä (1898). Avainhenkilö maailmanlaajassa opiskelija- ja lähetystyössä oli usean vuosikymmenen ajan metodistikirkkoon kuulunut maallikko, *John R. Mott* (1865–1955), '*missionary statesman par excellence*', lähetystyön lähettiläiden *grand old man*. Vuonna 1910 Mott toimi Edinburgissa, Skotlannissa, järjestetyn ja erittäin tunnetuksi tulleen *World Missionary Conferencen* puheenjohtajana ja samassa tehtävässä myös 1923 perustetun Kansainvälisen Lähetysneuvoston (KLN, *International Missionary Council* eli IMC) johdossa.

”Maailman evankelioiminen tämän sukupolven aikana” muodostui paljon käytetyksi iskusanaksi. Nuoret uskovat opiskelijat ja perinteiseen kristilliseen uskoon tunnustautuva lähetysväki koki laajaa yhteenkuuluvuutta erityisesti Yhdysvalloissa mainitun lähetysloganin innoittamana. Mott julkaisi vuonna 1897 kirjan *Strategic Points in the World's Conquest* (Maailmanvalloituksen strategiset painopisteet). Alaotsikko puhui opiskelijoiden mahdollisuuksista vaikuttaa kristinuskon etenemiseen maailmassa. Kirja heijastaa optimismia, ja osa sen terminologiasta liittyy tietoisesti sodankäyntisanastoon, mikä yleisemminkin leimasi kristittyjen taistelumielialaa vuosisadan vaihteessa. Vuonna 1900 häneltä ilmestyi kirja, jonka otsikkona oli yllä mainittu iskulause, *The Evangelization of the World in this Generation*.

Mott nostaa kirjansa otsikkona olevan iskulauseen suoraan Markuksen lähetyskäskystä (16:15): ”Ja Jeesus sanoi heille: ‘Menkää kaikkialle maailmaan ja julistakaa evankeliumi kaikille luoduille’.” Tämän sanan sisäinen logiikka johtaa väistämättä evankeliumin tarjoamiseen kaikille kaikkialla ilman viivyttelyä.

Evankeliumi asettaa jokaiselle kristitylle velvoitteen ja valtuudet osallistua lähetystyön tekemiseen. Kristityillä on vastuu (*responsibility*) oman sukupolvensa ihmisistä ja siksi myös velvoite (*duty*) julistaa heille evankeliumia. Jotta tehtävä voitaisiin suorittaa tämän ja tulevien sukupolvien aikana, tarvitaan riittävästi velvollisuutensa (*obligation*) täyttäviä kristittyjä. *Velvoite-*

sanueen korkea frekvenssi tekstissä avaa etsimättä tietyn väri-tyksen lähetysmotiivien tasoon: kristityillä on voimakas ulkoinen ja sisäinen pakko osallistua evankeliumin levittämiseen. Omakohtaisesti uskotun evankeliumin synnyttämänä *vocatio interna* eli sisäinen kutsu sanasta ja *vocatio externa* eli ulkoinen kutsu lähettävältä yhteisöltä olivat vastustamattomia liikkeelle panijoita.

Mott torjuu voimakkaasti ajatuksen, jonka mukaan iskulause ”maailman evankelioiminen tämän sukupolven aikana” tarkoittaisi koko maailman kääntymistä meneillään olevan sukupolven aikana. Julistuksen tulokset eivät ole julistajasta riippuvia, vaan ne jäävät kuulijan ja Pyhän Hengen varaan. Julistuksella pitää kuitenkin olla selvä tavoite: sen tulee tähdätä siihen, että kuuloissa herää usko Kristukseen ja että he tulevat hänen opetuslapsikseen. Julistusta tulisi leimata sama suuri varmuus, mikä seurasi Paavalin julistusta Tessalonikan seurakunnan syntyvaiheessa: ”... sillä evankeliumi ei tullut teidän luoksenne vain sanoina vaan myös Pyhän Hengen voimana, kun me täynnä varmuutta sitä julistimme” (1. Tess. 1:5).

Mottin tekstissä lähetysjulistuksen tavoite ilmaistaan näin: ”...with the definite purpose of influencing those who hear us to believe on Him and become His disciples.” Viitattaessaan Paavalin varmuuteen 1. Tess. 1:5:ssä, Mott ei näytä millään tavalla kiinnittävän huomiota siihen julistajan heikkouteen, mikä tulee esiin 1. Kor 2:3:ssa: ”Te näitte minut hyvin heikkona, hyvin arkana ja pelokkaana.” Ristiriitaa ei tietysti olekaan, sillä teksti jatkuu: ”Puheeni ja julistukseni ei pyrkinyt vakuuttamaan viisaudellaan vaan ilmensi Jumalan Hengen voimaa, jotta teidän uskonne ei perustuisi ihmisten viisauteen vaan Jumalan voimaan (jakeet 4–5). Herää kuitenkin kysymys siitä, mitä Mott ajatteli julistajan heikkoudesta.

Edellä esille tullut velvollisuusnäköala liittyy Mottin kokonaisajattelussa ihmisen tilanteen vakavuuteen Jumalansa edessä. Ihmisen *täytyy* saada kuulla evankeliumi pelastuakseen Jumalan yhteyteen. Tästä välttämättömyyden tunnosta ja ihmisten kääntymiseen tähtäävän tavoitteen vakavuudesta kertovat hänen evankeliumin julistamiseen liittämänsä näköalat ”*immediate*” (välitön, heti tapahtuva) ja ”*controlling*” (tässä yhteydessä: johtava, hallitseva, muuta aineistoa jäsentävä). Kaikki tämä viestittää Mottin käsityksestä Jeesuksesta ainoana pelastajana. Tätä al-

leviivää myös etsiytyminen alueille, joissa Kristuksen nimeä ei ole vielä mainittu (*where Christ has not been named*).

Mottin ajatus evankeliumin julistuksen välityksellä syntyvistä kansallisista seurakunnista on selvä. Niiden tulee olla omavaraisia, niillä pitää olla oma kansallinen johtonsa, ja niiden tulee itse kyetä evankelioimaan ja tekemään lähetystyötä. Kristillisen uskon tulee saada aikaan ympäristössään paljon inhimillistä hyvää, ja kristittyjen luonteen tulee kasvaa kohti hyveitä ja kaikinpuolista kypsyttä. Pelastus ei kuitenkaan aukea kääntymistä seuraavasta kasvusta eikä perustu siihen, vaan ainutlaatuisen Kristukseen.

Tämä kääntymisen jälkeinen ja seurakuntien syntymisen ”jatkovaihe” tarjoaa yhtäältä liittymäkohtia 1800luvun lopun suurten lähetysstrategikkojen *Henry Vennin* (anglikaani, *Church Missionary Society*) ja *Rufus Andersonin* (presbyteeri, *American Board of Commissioners for Foreign Mission*) näemyksiin lähetystyön käytännön tavoitteista. Toisaalta tulee esiin kosketuskoh-
tia ajan yleiseen eettisesti painottuvaan ja uusprotestanttiseen kristinuskontulkintaan kuten erityisesti myös Mottin edustamaan optimistiseen käsitykseen kristityn persoonallisuuden kasvusta.

Mottin ajattelu edustaa pilke silmäkulmassa sanottuna isoisänaikuista *evangelical*-tyyppistä herätys ja lähetyskristillisyyttä. Kristuksen ainutlaatuisuus korostuu lähes itsestäänselvyytenä – suurenmoista. Samoin kristillisellä uskolla on luonnollisesti ainutlaatuinen asema ja sisältö uskontojen maailmassa.

Jerusalem 1928:

The Christian Message

Kansainvälisen Lähetysneuvoston (KLN, *International Missionary Council*) kokous Jerusalemissa 1928 hyväksyi julkilausuman ”The Christian Message” ”Kristillinen sanoma”. Asiakirja kertoo voimakkaasti ’rajalla olemisesta’, vanhan muuttumisprosessista kohti uutta. Dogmaattisesti kutsuisin *Jerusalem*in *Sanomaa* harmaan ’vyöhykkeen’ dokumentiksi. Siinä on paljon keskeisiä kristillisiä käsitteitä, mutta samalla esiin tunkeutuu aineksia Uudesta testamentista poikkeavasta

tulkinnasta. Lyhyt asiakirja on tältä kannalta varsin mielenkiintoinen. Sen erityispiirteenä on se, että tekstiin on sisällytetty edellisenä vuonna 1927 Lausannessa pidetyn *Faith and Order* -liikkeen (Usko ja kirkon perusteet) perustamiskokouksen julkilausuman tekstiä. Lausannen asiakirjan lausumat ja väittämät evankeliumista ovat oleellisesti lähempänä perinteistä teologianhistorian linjaa kuin *Jerusalemien Sanoman*.

Kristus on ilmoittanut Isän ”ylimpänä todellisuutena” (*Supreme Reality*) ja ”kaikkivoipana rakkautena” (*almighty Love*) ja sovittanut ristillään maailman hänen kanssaan. Kristus kärsii ihmisten kanssa näiden taistelussa syntiä ja pahaan vastaan kantaen heidän kanssaan ja heidän puolestaan synnin taakkoja. Jumala antaa anteeksi, kun ihminen itse anteeksiantavin sydämin kääntyy hänen puoleensa. Kristus luo ihmiskuntaa uudeksi, jotta se voisi olla osallinen ”jatkuvasti kasvavasta, laajentuvasta ja iankaikkisesta elämästä”. Tämä rinnakkaisasettelu tai peräti samalle jatkumolle asettaminen alati kasvavan elämän ja iankaikkisen elämän välillä on todella perin outo ilmaisu.

Näköala ’Jumalasta Kristuksessa’ tuo synnin ja syyllisyyden tunteen, mutta myös anteeksiantamuksen varmuuden kunhan vain ”annamme itsemme uskossa Kristuksen Hengelle, niin että hänen lunastava rakkautensa pääsee vallalle voidakseen sovittaa (*reconcile*) meidät Jumalalle.” Kertakaikkinen sovitus heikenee vakavasti tällaisten lausuntojen valossa. Asiakirjan mukaan kaikkien kristittyjen pitää aina ja kaikkialla elää rakkaudessa ja vanhurskaudessa Jumalan kunniaksi. Kaikkia kutsutaan uhrautumaan sen hyväksi, ”että Jumalan valtakunta tulisi täyteydessään”.

Jerusalemien käsitys evankeliumin totuusarvosta vaikuttaa korkealta: joko se on totta kaikille tai sitten ei kenellekään. Mutta mikä on totuuden sisältö?

Eettistä optimismia tarjotaan runsaasti: Kristuksessa moraalisen pahan siteet murtuvat ihmisestä, ja tämä tulee vapaaksi vapauttamaan yhteiskunnan moraalisisista ja poliittisista kahleista. Yksilöt ja kansat voivat nousta vapaina ja täydellisinä (*free and complete*). Perinteinen pelastuminen uskon kautta

Jeesukseen ja moraaliseettinen yksilöllisyhteiskunnallinen uudistuminen sekoittuvat. Tämä näkyy selvästi myös tunnustautumisessa "kristuksenkaltaiseen maailmaan". Lähetystyön kohteina olevien kansojen pitää "tulla uudestaan luoduiksi" tämän tavoitteen mukaan. "Emme halua maailmaa, jossa Kristus ristiinnaulitaan, vaan jossa hänen Henkensä hallitsee."

Asiakirjan rajatilanne tulee selvästi näkyviin seuraavassa lausumassa: "Esi-isämme kauhistuivat sitä mahdollisuutta, että ihmisen pitäisi kuolla ilman Kristusta; me jaamme tämän kauhistumisen. Me kauhistumme (myös) sitä, että ihmisten pitäisi elää ilman Kristusta." Iankaikkisuusfaktori latautuu tässä hyvää tarkoittavassa väittämässä uudella tavalla. Tämän elämän faktorin painoarvo kasvaa. "Kristillisen lähetystyön päämäärä ei ole mikään vähempi kuin se, että yksilöissä, yhteiskunnissa ja kansoissa syntyy kristuskaltainen luonne uskon kautta häneen, joka on elävä Vapahtaja." Hyvältä tietysti kuulostaa kyseisen alaluvun lopputoteamus: emme anna vähemmän kuin Kristus, enempää emme voi myöskään antaa.

Uskontoteologinen ja samalla pelastusopillinen tulkintahorisontti avautuu selvästi *Sanoman* esittämästä vetoomuksesta ei-kristityille. Asiakirja iloitsee siitä, että Kristuksessa loistaa täysin kirkkaana se valkeus, joka valaisee jokaisen ihmisen (Joh. 1), sekä siitä, että "löydämme säteitä tästä samasta valosta myös siellä, missä Kristus on tuntematon tai missä hänet suorastaan torjutaan (*reject*)." "Yhden (ainoan?) totuuden" osana voimme tunnistaa "Jumalan majesteetin ja hartaan palveluksen" todellisuuden islamissa, "buddhalaisuuden sydämässä olevan pakotien epätietoisyyden etsinnän", sekä hindulaisuuden pyrkimyksen päästä yhteyteen "perimmäisen todellisuuden" kanssa (*Ultimate Reality*). Juutalaisille puolestaan osoitetaan reilu kutsu kääntyä Kristuksen puoleen, jossa "heidän kansansa toivo" täyttyy. Uskonnoille osoitetaan lopuksi kutsu tutkia yhdessä kristittyjen kanssa Jeesusta Kristusta Kirjoituksissa.

Huomaa, miten lähelle toisiaan tulevat ilmaisu siitä, mitä hindulaiset etsivät (*Ultimate Reality*) ja se, minä Kristus ilmoitti Isän (*Ultimate Reality*). On vaikea sanoa, tarkoitetaanko näillä kahdella käsitteellä yhtä vai eri todellisuutta.

Harvassa asiakirjassa luodaan mielikuva 'Kristuksen tunnustavan hyvän ja uskontorelativistisen huonon sanoman' päällekkäisyydestä ja sekoittumisesta näin selvästi. Ei ole lainkaan selvää, mihin (enää tai vielä) kuulutaan. Hyvä aines on dokumentissa kuitenkin parhaimmillaankin aikaisemman hyvän alleviivaamista (se on tärkeää), nouseva uskonteologinen ja soteorologinen relativismi on selvästi niiden siementen kylvämistä, mistä parin kolmen vuoden päästä kasvoi esiin uusi asiakirja, *Re-Thinking Missions*.

*Lähetysten uudelleenajattelua:
Re-Thinking Missions 1932*

Vuonna 1930 aloitetun *Laymens' Foreign Missions Inquiry* -projektin loppuraportti, *Re-Thinking Missions*, julkistettiin pohjoisamerikkalaisten lähetysjärjestöjen edustajille 18.11.1932 New Yorkissa. Projektin työryhmässä olivat edustettuina seitsemän protestanttista tunnustuskuntaa, ja sen taustalla oli melko laajoihin liberaaliprotestanttisiin piireihin levinnyt ajatus siitä, että lähetystyön motiiveja ja menetelmiä tuli tarkistaa. Hieman yllättävästi aloite projektin käynnistämiseksi tuli Mottilta, jonka ystävä, erilaisia kristillisiä projekteja rahoittanut miljardööri *John D. Rockefeller* lupasi varat tämänkin projektin toteuttamiseen. Mottin piti kuitenkin huolehtia järjestelyistä. Alkuvaiheen jälkeen Mott ei enää osallistunut projektiin, vaan toteutuksen hoiti projektin päätoimikunta ja sen asettama 15-jäseninen komitea (*Commission of Appraisal*) Harvardin yliopiston filosofian professorin, *William Ernst Hockingin* johdolla.

Projekti rajattiin Aasian lähetystyön selvittämiseen, ja tutkimuskentiksi valittiin Intia, Kiina, Burma ja Japani. Aineiston hankinta toteutettiin aluksi ulkopuolisena konsulttiyhteisöltä ostettuna palveluna ja sen jälkeen arviointikomission suorittaman, monta kuukautta kestäneen kenttävierailun välityksellä. Raporttia arvioitaessa on päähuomio kiinnitettävä siihen arviointikomission teologiseen perusnäkemykseen, jonka mukaisesti aineiston työstäminen suoritettiin kenttävaiheen jälkeen. Prinsiippiosa (*General principles*, sivut 378; myös johdanto,

ixxv, viittaa prinsiippikysymyksiin) on tältä kannalta katsottuna raportin merkittävin osa.

Tunnettu yhdysvaltalainen kirkkohistorioitsija Sydney E. Ahlstrom tulkitsee raportin sen kritiikin kulminaatioksi, joka Edinburghin 1910 kokouksen jälkeen oli Yhdysvalloissa suunnattu vuosisadan vaihteen molemmin puolin organisoituneeseen lähetysliikkeeseen (Evangelical missionary movement), ja katsoo, että asiakirja oli erittäin voimakkaasti mielialpiteitä jakava (immensely controversial). Ahlstromin mukaan lähetysliike (NMKY, NNKY, AVL ja WSCF) alkoi jo 1910-luvulla kärsiä sisäisestä teologisesta jakautumisesta liberaalisen ja konservatiivisen näkemyksen kesken, joista edellinen painotti 'sosiaalista ja filantrooppista', jälkimmäinen 'ahdasta evankelioivaa' lähestymistapaa.

Mm. AVL koki jo 1918 vakavan repeämän näiden jännitysten seurauksena. Perinteinen, vuosisadanvaihteen aikainen lähetysajattelu oli kuin poispyyhkäisty 1930-luvulle tultaessa. Muutoksesta voidaan sanoa, että se toki oli odotettavissa, mutta muutosnopeus ja muuttumisprosessin ulottuminen perustustasoon asti olivat varmasti suurelle osalle asiaa seuranneille täydellinen yllätys. Yllättävää oli myös se, ettei Suomessa tunnutta lainkaan tajuttavan, mihin kriiseihin AVL oli joutunut ja miksi. Asiaa on ansiokkaasti tutkinut Yalen teologisen tiedekunnan aktivisti Martha Lund Smalley.

Kansainvälisen lähetysneuvoston Jerusalemin kokouksessa 1928 nähtiin sekularismi uskontojen yhteisenä vihollisena. *Rethinking Missions* raportin uskontoteologinen perusratkaisu avautuu tästä Jerusalemin kokouksen keskeisestä näköalasta. Mackay osoittaa raportin heijastaman pelon kohdistuvan sekularismin nousuun ja tästä seuraavaan 'uskonnon' vaarantumiseen: uhanalaiseksi ei tule tämä tai tuo uskonto, vaan 'uskonto yleensä'. Jo tämä lähtökohta antaa selvät viitteet asiakirjan yleisuskonnollisesta ja humanistisesta pelastuskäsityksestä.

Raportin varsinainen perusskenaario on se vastakkaisuus, mikä syntyy yhtäältä uuden maailmankulttuurin (*emerging world culture*) nousun ja siihen kytkeytyvän maailmanuskontojen synteessin (*religious synthesis*) sekä toisaalta sekularismin näkeminen näiden ja kaiken 'uskonnollisen' pääviholliseksi. Raportti laahasi kuitenkin pahasti ajastaan jäljessä. Jerusalemin skenaario 1928 oli ollut uskonnollisen ja sekulaarin vastakkainasettelu, 1930-luvun alussa oli kuitenkin jo jouduttu yhä enemmän ja laajemmin toteamaan kristillisen lähetystyön ja ei-kristillisten uskontojen vastakkaistuminen. Tämä puolestaan valmisti tilanteen yhä selvemmin niihin kysymyksenasetteluihin, joihin

Hendrik Kraemerin tutkimus *The Christian Message in the Non-Christian World* ja barthilaisuus laajemminkin antoivat vastauksen. *Re-Thinking Missions* elää kuitenkin vielä Jerusalemin kysymyksenasetteluissa. Sekularismi jäi yhä selvemmin sivuun niin uhkana kuin lähetyshaasteenakin. Tilaus barthilaiselle teologialle oli valmis sekä maailmanlaajasti että myös mm. Kansainvälisen lähetyksenneuvoston (KLN) sisällä, niin että juuri sieltä tuli pyyntö, että Hendrik Kraemer kirjoittaisi Tambaramin keskeisen valmistelukirjan *The Christian Message in the Non-Christian World*.

Raportin totuusrelativismi tajuttiin laajoissa lähetyspiireissä heti. Konservatiivien kritiikki oli kuitenkin useissa tapauksissa rauhanomaista, ireenistä. Tunnettu lähetyshistorioitsija, missiologi ja ekumeenikko, Yalen yliopiston missiologian professori *Kenneth Scott Latourette* arvosteli erittäin jyrkästi dokumentin totuusrelativismia, mutta kuitenkin piti käyttökelpoisina loppuun liitettyjä käytännön lähetystyötä koskevia suosituksia. Toinen voimakas kriitikko John A. Mackay yhtyi Latouretten teologiseen kritiikkiin, mutta katsoi, ettei suosituksia voi erottaa dokumentin asiasubstanssista. Mackayn linjaus osoittaa, miten voimakkaasti fundamentaaliteologia ja sen pohjalta nousevat käytännön ratkaisut liittyvät toisiinsa. Kirjoituksemme otsikko ”Millainen pelastus, sellainen lähetyks” viittaa juuri tähän kytkentään.

Millaisen pelastuskäsityksen asiakirja sisältää? Oliko raportin intentioiden ja perinteisen missiologisen tulkinnan välillä aste- vai olemusero? Raportin toimittaja ja *Laymen's Inquiry* -projektin johtaja *Ernst P. Hocking* sanoi asiakirjan julkistamistilaisuudessa, että ”raportti seisoo tai kaatuu teologiansa mukana”. Mackayn teologinen erittely asiakirjasta avaa keskeiset kysymykset. Hänen mukaansa raportti lähtee ’universaalien uskonnon’ ideasta. Kaikki positiiviset uskonnot nousevat tämän oletetun suureen pohjalta. Uskontojen katsotaan etsivän yhdessä ’lopullista totuutta’ oli se ’mitä tahansa’. Tässä Mackay löytää merkittävän lokuksen, sillä näin esitetty ’lopullinen totuus’ on totuusarvoltaan itse asiassa ääriarvoisen suhteellinen. Raportti sanookin, että kysymyksessä on ”jokaisen uskonnon (oman) Uuden testamentin löytäminen” (“... *the final truth, whatever it may be, is the New Testament of every existing faith*”; *Re-Thinking Missions*, xiv, 44).

Käsitteen 'Uusi testamentti' sisältö ja asema pannaan tässä täysin uusiksi. Kristitylle UT välittää ilmoituksen Jeesuksesta, joka on ainutlaatuinen, toiset pois sulkeva Vapahtaja, henkilö, Jumalan ilmoitus ihmiskunnalle, ja jonka ihmiseksi tulosta ja pelastusteoista UT antaa täysin totuudellisen kuvauksen ja autoritatiivisen selityksen ja tulkinnan. *Re-Thinking Missions* raportin mukaan 'Uusi testamentti' alkaa merkitä minkä tahansa uskonnon viimeisintä tai korkeinta sanallista ilmoitusta.

Raportin esittämä ratkaisu on Mackayn mukaan uskonnon 'hengellistämistä'. Tässä raportti näkee kristinuskon varsinaisen tehtävän. Kristittyjen oli jaettava muille oma näkemyksensä (*insight*) ja kokemuksensa (*experience*). Tämä toiminta on kristillisen lähetystyön 'korkein ilmaus tai muoto' (*highest form*), ja juuri *tässä prosessissa tulee esiin kristinuskon ainutlaatuisuus*.

Mackay on tarttunut merkittävään kohtaan. Raportin ajatuksenkulku on erittäin mielenkiintoinen juuri tämän asian äärellä. Kristinuskolla on sen mukaan oikeastaan vain 'yleistä totuutta' (*general truth*), ja kristinuskon 'ainutlaatuisuus' muodostuu siitä, miten se valikoi erilaisia 'yleisiä totuuksia', joita kaikilla uskonnoilla on. Ajatuksen looginen systemaattinen raja-arvo on selvä: näin ajatellessaan raportti rajaa ja sulkee oman uskonto-teologiansa lähteet *yleisen ilmoituksen* sisään. *Re-Thinking Missions* -raporttiin kohdistuvassa tutkimuksessa ei tätä kauaskantoista näköalaa ole huomattu riittävästi painottaa. Kuitenkin juuri tähän paikantuu yksi raportin keskeisistä tulkinnallisista avaimista.

Varsinainen kristillinen aines 'keskittyy Jeesukseen' ja tiettyyn valikoimaan hänen evankeliumeihin talletetuista opetuksistaan. Kristinuskossa Jeesuksella on normatiivinen asema ja hän on jatkuvan inspiraation lähde. Jeesuksen varsinaiseksi tehtäväksi nähdään pyrkimys 'avata uskonnon tarkoitus' (*unfold the meaning of religion*). Jeesuksen 'vastaukset uskonnon herättämiin kysymyksiin' ovat lopullisia (*final*), mutta koko Jeesus-todellisuus rajoittuu hänen elämässään ja kuolemassaan antamaansa esimerkkiin (*example of life*), jonka kautta osoitetaan tietä 'välittömään jumalayhteyteen' (*immediate union with God*). Tämä näköala luonnollisesti problematisoi syvästi

raportin pelastusopin ja paljastaa sen luonteen. Jeesuksen sijaisuutta ja sovituskäsitteitä raportti ei tunne.

Jeesuksen 'lopullisuus' ja hänen olemisensä 'inspiraation lähteenä' ovat voimassa ainoastaan niissä rajoissa, jotka määräytyvät historiallisen kristinuskon rajojen mukaan. Sama koskee Jeesuksen 'ainutlaatuisuutta'. Tätä taustaa vasten sovituksen ja pelastushistorian keskeisten tapahtumien ja niiden universaali-merkityksen torjuminen (vaikenemalla) ja Jeesuksen näkeminen pelkästään esimerkkinä, mitkä molemmat asiat tulevat raportissa esiin, on luonnollisesti Jeesuksen rajua suhteellistamista.

Myös raportin ajatus 'universaalista uskonnosta', jonka pohjalta positiiviset uskonnot nousevat, on ratkaisevalla tavalla merkittävä raportin missiologiaa ja soteriologiaa etsittäessä. 'Uskonto' ja historialliset 'uskonnot' muodostavat ykseyden. Tämä kehyksistö sulkee jo määritelmässään pois kristillisen uskon ja muiden uskontojen fundamentaalitason konfrontaation. Asiakirja ei siis esitä pelastumisen ehdottomuutta yksin Kristuksessa ja hänen kauttaan, vaan torjuu sen.

Kun raportin perusskenaarioon punoutunut keskeinen juonne, maailmankulttuuri-ideologia, tulkitaan asiakirjan uskonto-teologisessa kontekstissa, havaitaan sen selvästi tukevan uskontojen ykseyden ajatusta. Maailmankulttuurin kantavana aineksena on (universaali)uskonto. Kristitty ei saa toivoa muiden uskontojen tuhoa. *Ne ja kristinuskot tulevat jatkamaan olemassaoloaan rinnakkain, ja yhdessä ne myös kasvavat kohti 'lopullista päämäärää, yhteyttä uskonnon täydessä totuudessa'*. Totuus irtautuu Jeesuksesta, ja siitä tulee ihmisten yleisuskonnollista totuutta.

Uskontojen yhteinen totuudenetsintä kytkeytyy luonnollisesti kiinteästi kysymykseen uskontojen jumalakäsityksestä. Koska voidaan puhua uskontojen ykseydestä yleensä, täytyisi olla myös mahdollista puhua niiden ykseydestä jumalakäsitysten tasolla. Riippumatta siitä, miten tämä ykseys muotoillaan, tulee lähelle ajatus yhdestä, kaikkien uskontojen jumalasta. Tällä jumalalla ei ole kuitenkaan niitä piirteitä, joita Raamatun Jahvella, meidän Herramme Jeesuksen Kristuksen Jumalalalla ja Isällä on. *Rethinking* raportin voi selvästi nähdä osoittavan, *ettei oikeastaan*

ole Jumalaa ja jumalia, vaan vain jumalia ja 'historiallinen Jeesus', jonka varsinaista olemusta ei kuitenkaan ilmaista Jumalaksi. Ymmärrämme, mitä tämä kertoo asiakirjan soteriologiasta: pelastusta ei sidota ainutlaatuisuuteen ja toiset pelastustiet poissulkevaan kolmiyhteiseen Jumalaan eikä Jeesukseen Kristukseen.

Tässä ei voida eritellä ajatusta tarkemmin. Nykypäivän kysymyksenasetteluista esim. John Hickin ja Paul Knitterin 'jumalakeskeisyyden' paradigma, joka korvaa sekä Kristus-keskeisen että trinitaarisen paradigman, tarjoutuu mielenkiintoiseksi analogiaksi. Teologianhistoriallisesti arvioituna *Re-Thinking Missions* dokumentti osoittautuu yhdeksi merkittäväksi askeleeksi kohti Hickin esittämää "kopernikaanista vallankumousta". Tästä Matti T. Amnellin väitöskirja, *Uskontojen universumi* (1999), avaa terävän arvion. On selvää, että kysymys maailman yhdestä yhteisestä jumaluudesta lähes samaistetaan *Re-Thinking Missions* asiakirjassa ihmiskunnan ykseyteen, maailmankulttuuri-ideologian korollaariin. Näin myös maailmankulttuuri-ideologia viittaa kohti uskontojen ja ihmiskunnan ykseyttä. Tässä valossa on nähtävissä myös Maailman uskontojen parlamentin 1993 Chicagossa julkaisema Globaalinen etiikan julistus *A Global Ethic* tai ainakin osa sen intentioista.

Lausannen Julistus 1974: evankelinen lähetysajattelu polttopisteessä

Lausannen julistus (*The Lausanne Covenant*) edustaa Lausannen maailmanlähetyksen konferenssin (1974) yhteisesti hyväksymää lähetysajattelua. Asiakirja ei ole uusi tunnustus eikä myöskään perinteinen oppiperusta eli baasis. Varsinaisen dogmaattisen aineksen lisäksi julistus sisältää myös paljon soveltavaa ajankohtaista materiaalia, ja sen perusote on varsin käytännöllinen. Julistuksen sisältö on ensisijaisesti lähetysteologinen ja vasta toissijaisesti lähetysstrateginen. Tähän perustuu julkilausuman pysyvä arvo. Asiakirjan lähetysteologiasta voidaan nähdä myös sen pelastusopillinen sanoma.

Varsin monessa Lausannen 1974 jälkeen pidetyssä evankelisen (*evangelical*) lähetysliikkeen kokouksessa tekstiä on käytetty uusien julkilausumien ja kannanottojen pohjana tai ainakin viitteistönä. Näin tapahtui mm. Manilan (Lausanne II) lähetyskongressissa 1989 ja viimeksi Soulin 1995 konferenssin (AD 2000 järjestämä) loppuasiakirjassa. Viime vuosikymmenien

missiologinen tutkimus on myös tarkastellut asiakirjaa. Sen teologisista ja strategisista linjauksista on keskusteltu myös konsiliaarisissa (KMN) ja Rooman kirkon yhteyksissä, monessa tapauksessa ilmeisesti niin, ettei sen intentioita ole läheskään ymmärretty.

Seurakunnan epäonnistuminen lähetystehtävän suorittamisessa tunnustetaan avoimesti (luku 1). Samalla tunnustetaan usko kolmiyhteiseen Jumalaan ja hänen pelastussuunnitelmaansa (1), Raamatun ehdottomaan arvovaltaan (2) sekä Kristuksen ainutlaatuisuuteen ja universaalisuuteen (3). Samassa kohdassa torjutaan oppi kaikkien pelastumisesta (universalismi) sekä uskontojen sekoitus (synkretismi). Yleisen ilmoituksen luonne ja merkitys käsitellään lyhyesti (3). Perisynti mainitaan selvästi samassa kappaleessa. Sovitus esitetään lyhyesti, mutta varsin selvästi kappaleissa 3 ja 4.

Asiakirjassa torjutaan ”sellainen dialogi, jonka lähtökohtana on ajatus kaikissa uskonnoissa ja ideologioissa yhtä lailla puhuvasta Kristuksesta” (3). Samalla kuitenkin todetaan, että ”sellainen dialogi, jonka tarkoituksena on kuunnella herkästi, jotta ymmärtäisi” on lähetystyössä välttämätöntä (4). Tämä uskonto-teologinen ja lähetyksellinen kannanotto on merkittävä. Kristuksen ja kristillisen uskon ainutlaatuisuus tunnustetaan selvästi. Samalla Kristuksen ainutlaatuisuudesta lähtevä dialogi lähetyksellisenä ja evankelioivana menetelmänä ja lähestymistapana saa sille kuuluvan arvon.

Luku 2, ”Kristuksen ainutlaatuisuus ja universaalisuus”, alkaa seuraavalla toteamuksella: ”Me vahvistamme, että on vain yksi Vapahtaja ja vain yksi evankeliumi, vaikka onkin olemassa monia erilaisia evankelioimisen muotoja. Me myönnämme, että kaikilla ihmisillä on jotakin tietoa Jumalasta hänen luonnossa tapahtuvan yleisen ilmoituksensa perusteella. Mutta me kiellämme ajatuksen, että tämä voi pelastaa ihmisen – epävanhurskaudessaanhan ihmiset tukahduttavat totuuden.”

Jeesus Kristus, Jumala ja ihminen samassa persoonassa, antoi itsensä ainoaksi lunnaaksi syntisten puolesta ja on ainoa välittäjä Jumalan ja ihmisen välillä. Ei ole muuta nimeä, jossa meidän pitäisi pelastuman. ”Jeesuksen Kristuksen” nimi on korotettu jokaisen muun nimen yläpuolelle.

Kaikki ihmiset ovat synnin tähden tuhon omia. Mutta Jumala rakastaa kaikkia ihmisiä eikä tahdo kenenkään joutuvan kadotukseen, vaan että kaikki tekisivät parannuksen. Kuitenkin ne, jotka hylkäävät Kristuksen, hylkäävät myös pelastuksen ilon ja tuomitsevat itsensä ikuiseen eroon Jumalasta. Jeesuksen julistaminen "maailman Vapahtajana" ei merkitse sen vahvistamista, että kaikki ihmiset pelastuvat joko automaattisesti tai loppujen lopuksi (Gal. 1: 6-9; Room. 1: 18-32; 1 Tim. 2: 5-6; Apt. 4: 12; Joh. 3: 16-19; 2. Piet. 3: 9; 2 Tess. 1: 7-9; Joh. 4: 42; Matt. 11: 28; Ef. 1: 10, 21; Fil. 2: 9-11).

Evankeliumi on sanoma siitä, että Jeesus kuoli meidän syntiemme tähden ja että hänet herätettiin kuolleista kirjoitusten mukaan ja että hän nyt tarjoaa syntien anteeksiantamusta ja Hengen 'vapautta tuovaa lahjaa' kaikille, jotka tekevät parannuksen ja uskovat. Evankeliumin julistaminen on Raamatun ilmoittaman Kristuksen julistamista Vapahtajana ja Herrana (luku 2). Evankelioimisen tavoitteena on taivuttaa ihmiset tulemaan hänen luokseen henkilökohtaisesti omistamaan kaikkia koskeva sovitus henkilökohtaisesti.

Asiakirjan pääarkkitehdin, *John R. Stottin*, mukaan evankelioiminen ei itsessään sisällä uskon heräämistä. Jos ja kun evankeliumi on julistettu selvästi ja ymmärrettävästi ja ihmiselle on näin annettu mahdollisuus uskoa Jeesukseen, evankelioiminen (*evangelism*) on suoritettu, vaikkei julistettu sanoma olisikaan herättänyt uskoa. Kohdassa Raamatun arvovalta (luku 2) asiakirja toteaa, että Pyhä Henki puhuu yhä tänä päivänä Raamatun sanan välityksellä. Olisi tietysti ollut suotavaa sanoa asia niinkin, ettei kukaan voi uskoa omassa luonnollisessa tilassaan, vaan tarvitsee siihen Pyhän Hengen Kristusta kirkastavan valon ja hänen synnyttämänsä uskon, uskon, joka voi syntyä vain sanan ja siinä vaikuttavan Pyhän Hengen välityksellä. Sakramenteista ei puhuta tässä yhteydessä mitään, mikä luonnollisesti on melkoinen aukko, mutta heijastaa samalla asiakirjan yleisevangelikaalista luonnetta ja selittyy tältä pohjalta.

Asiakirja operoi selvästi kahdella soteriologisesti merkittävällä asialla. Ensimmäinen on se, että Jeesuksesta kertovan evankeliumin kuuleminen on pelastukselle välttämätöntä, eli evankeliumi on pelastuksen välttämätön ehto. Toinen on se, et-

tä Kristuksen evankeliumi tulee uskoa omakohtaisesti tai se tulee ottaa vastaan, mitä termiä aivan perustellusti myös käytetään. Ihmisiä kutsuttaessa ei heiltä saa myöskään salata kristityn kannettavaksi annettavan ristin todellisuutta. Opetuslapseuden hinta itsensä kieltämisenä, kristillisen yhteisön jäsenyytenä ja vastuullisena palveluna koko maailmassa voi olla raskasta ja vaativaa.

Lausannen julistus sisältää perinteisen pelastus ja lähetyskäsitteiden kaikki keskeiset osiot. Kristuksen ainutlaatuisuutta käsiteltäessä ei minkäänlainen linjanveto uskontopluralismiin osoittautunut tarpeelliseksi. Vaikka tämän nimityksen käyttö teknisessä mielessä olisi ollut ennen aikaista, siihen toki olisi ollut perusteita pelkästään jo niiden uskontoteologien ajatusten pohjalta, joita Jerusalemin 1928 *Sanoma* sekä *Re-Thinking Missions* -raportti herättivät. Aineksia olisi ollut myös perisynnin vieläkin laajempaan käsittelyyn.

Iguassu Falls 1999:

Lähetys uuden vuosituhannen kynnyksellä

Lokakuu 1999: 160 osanottajaa 53 maasta on koolla lähes viikon ajan pohtimassa tämän hetken maailmanlähetyksen ajankohtaisia kysymyksiä Maailman Evankelisen Liiton (*World Evangelical Fellowship*, WEF) lähetyskomission järjestämässä konsultaatiossa Brasiliassa. Esityslistalla on kolme pääkohtaa: (1) miettiä maailmanlähetyksen haasteita ja mahdollisuuksia, (2) kartoittaa ja eritellä 1900-luvun missiologisia ja käytännöllisiä ratkaisuja erityisesti 1974 pidetyn Lausanne I:n jälkeen, ja (3) kehittää ja soveltaa sellaista raamatullista lähetysteologiaa, joka ottaa huomioon Jumalan kansan kulttuurisen moninaisuuden.

Maailman Evankelinen Liitto (WEF) on yhdessä Lausannen Liikkeen ja AD 2000 liikkeen kanssa yksi tämän hetken huomattavimpia maailmanlaajoja evankelisia (*evangelical*) lähetysliikkeitä. WEF on ensisijaisesti kirkkojen yhteysliike ja muodostaa epävirallisen vastapoolin KMN:lle. Sen jäsenenä on kansallisia yhteyselimiä, mutta siihen voi liittyä myös yksittäisiä järjestöjä liitännäisjäsenenä. Suomesta ainakin Kylväjä, Kansanlähetyksen ja Suomen Raamattuopiston Säätiö ovat saaneet tämän jäsenyyden. Suomessa WEF:iä ja Lausannen liikettä edustaa Maailman Evankelioimisen Suomen Keskus (MESK).

Julkilausuma sisältää johdannon jälkeen 9 julistusta (*declarations*), 14 sitoumusta (*commitments*) ja lupauksen (*pledge*). ”Herra Jeesus Kristus on Jumalan ainutlaatuinen ilmoitus ja maailman ainoa Vapahtaja.” Tämä lausuma avaa asiakirjan uskontoteologisen ja soteriologisen horisontin. Yleinen ilmoitus on todellista mutta epätäydellistä. Erilaisten totuusvaatimusten keskellä kristitty saa nöyrästi tunnustaa, että pelastusta ei ole muualla kuin Kristuksessa (J 2).

Lähetyksen keskeisiä vaikuttimia on evankeliumin julistaminen kaikille ihmisille niin, että nämä voisivat saada uskon Kristukseen. Kristuksen evankeliumi on luonteeltaan holistinen ja on vastaus ihmisen koko todellisuuteen (J 3, 4). Lähetyksen perustus on trinitaarinen, kolminaisuudesta avautuva. Kristittyjen tulee ymmärtää entistä syvemmin Isän, Pojan ja Pyhän Hengen osuus Jumalan lähetyksessä tässä langenneessa maailmassa (S 1).

Uskonnollinen pluralismi haastaa kristityn pitäytymään lujasti Kristuksen ainutlaatuisuuteen, silloinkin, kun halutaan saada aikaan lisääntyvää keskinäistä ymmärrystä erilaisten uskonnollisten yhteisöjen välillä. Sopusointua ei tule etsiä relatiivomalla totuusvaatimuksia. Kristitty sitoutuu julistamaan Jeesusta Kristusta uskollisesti ja nöyrässä rakkaudessa (S 5).

Ristillä Jeesuksesta tuli kaikkien pahojen valtojen voittaja (J 5). Kristityt iloitsevat siitä, että voima ei ole heidän vaan Jumalan. Kiinnostus hengelliseen sodankäyntiin ei saa kuitenkaan korvata perusongelman, synnin, kohtaamista eikä taistelua totuuden puolesta (S 6).

Julkilausuma sisältää keskeisiä ja merkittäviä teologisia ja lähetyksellisiä aineksia. Itse evankeliumin laajempi kuvaaminen olisi ollut paikallaan. Evankeliumia ei voi koskaan pitää itsestäänselvytenä. Evankeliumi on täysin varma, luja ja luotettava, muttei koskaan itsestäänselvyys, niin kuin sen uskomiseenkaan ei sitä ole.

KIRJALLISUUTTA

- Ahonen, Risto
1983 Kristillisen lähetystyön ja amerikkalaisen imperialismin dilemma John R. Mottin ajattelussa.
Diss. Summary: The Dilemma of Christian Mission and American Imperialism in the Thought of John R. Mott. Missiologian ja ekumeniikan seuran julkaisuja 40. Vammala.
- 1987 Amerikkalaisen herätyskristillisyyden edistysoptimismi. Herätyssaarnaajien evankelioimisnäkemys 1700-luvulta Billy Grahamiin.
Kirjapaja. Helsinki.
- Amnell, Matti T.
1999 Uskontojen universumi. John Hickin uskonnollisen pluralismin haaste ja siitä käyty keskustelu.
Diss. Abstract. STKS 217. Helsinki.
- Bosch, David
1991 Transforming Mission. Paradigm Shifts in Theology of Mission.
American Society of Missiology Series, No. 16. Orbis Books. Marknoll. New York.
- Carson, D. A.
1996 The Gagging of God. Christianity confronts pluralism.
Apollos. Sl: InterVarsity Press
- Douglas, J. D., ed.
1974 Let the Earth Hear His Voice.
International Congress on World Evangelization Lausanne, Switzerland [1974]. Official Reference Volume: Papers and Responses. Minneapolis.
- Hocking, William E., ed.
1932 ReThinking Missions. A Laymen's Inquiry after One Hundred Years.
By The Commission of Appraisal. New York.
- Iguassun julkilausuma
1999 WEF Missions Commission Iguassu Falls Consultation Oct. 1015, 1999. Oct 27, 1999. Wefmissions at com-
puserve.com.

The Christian Message

1928 Jerusalem Message. The Christian Life and Message in Relation to NonChristian Systems. Report of the Jerusalem Meeting of the International Missionary Council, March 24th April 8th, 1928. Vol. I. London.

Keskitalo, Jukka

1999 Kristillinen usko ja moderni kulttuuri. Leslie Newbiginin käsitys kirkon missiosta modernissa länsimaisessa kulttuurissa.
Diss. Abstract and English summary. STKS 218. Helsinki.

Latourette, Kenneth Scott

1933 The Laymen's Foreign Missions Inquiry: The Report of its Commission of Appraisal. International Review of Mission.

The Lausanne Covenant.

1975 The Lausanne Covenant. Douglas, J. D., ed. Let the Earth Hear His Voice. International Congress on World Evangelization Lausanne, Switzerland [1974].
Official Reference Volume: Papers and Responses. Minneapolis.

Lindgren, Juhani

1990 Unity of All Christians in Love and Mission. The Ecumenical Method of Kenneth Scott Latourette.
Diss. AASF 54. Helsinki.

1993 Lähetyksen uudelleenajattelua. ReThinking Missions 1932 ja sen teologia. Teologinen Aikakauskirja 6.

1997 Lähetys 2001. Lähetysstrategian näköaloja vuosituhannen vaihteessa. Liite osassa Lausannen julistus ja Manilan manifesti. Perussanoma.

Mackay, John A.

1933 The Theology of the Laymen's Foreign Missions Inquiry. International Review of Mission.

1991 Manilan manifesti. Kutsu koko kirkolle viedä koko evankeliumi koko maailmaan. Englanninkielestä suomentaneet Käyhty, Kaija & Harjula, Raimo. Perusta

Manila Manifesto

1989 The Manila Manifesto: an elaboration of the Lausanne Covenant fifteen years later. Lausanne Committee for World Evangelization. Pasadena, Ca.

Mott, John R.

1900 The Evangelization of the World in this Generation. Student Volunteer Movement. New York.

- Ruokanen, Miikka
1992 The Catholic Doctrine of NonChristian Religions According to the Second Vatican Council. Studies in Christian Missions 7. Leiden & New York & Köln: E.J. Brill.
- Ruokanen, Miikka
1993 Katolisen kirkon opetus eikristillisistä uskonnoista. Teologinen Aikakauskirja 6.
- Stott, John R. W.
1975 The Lausanne Covenant. Let the Earth Hear His Voice. International Congress on World Evangelization. Lausanne, Switzerland. Official Reference Volume: Papers and Responses. Douglas, J. D., ed. Minneapolis.
- 1975 a The Lausanne Covenant. An Exposition and Commentary. Lausanne Occasional Papers. No. 3. Wheaton.
- Stott, John R. W.
1996 Making Christ Known. Historic Mission Documents from the Lausanne Movement 1974-1989. Forward by Billy Graham. Paternoster Press: Bungay, Suffolk.
- Thomas, Norman, E., ed.
1995 Classic Texts in Mission and World Christianity. A Reader's Companion to David Bosch's Transforming Mission. American Society of Missiology Series, No. 20.